

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

L 4 n
1434-1441

1-50

1999

ԿՐԹԱՐԱՆ
ԱՒԵՏՏՐԵՆԵԿԸՆ ԲԱՆԻՅ

ԴԱՍ Է.

ՏԱՃԱՐԻ ՔԱՐԵՐԸ

Ի

Մ. ՎԱՐԿԱՊԵՏԷ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ
ՅԱԿԱՔԵԼԱԿԱՆ ՈՒԻՏԷ Ս. ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ՀՐԱՄԱՆԱՐ

ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱԶԷՄԻ

Տ. ԵՍԱՅԵԱՅ

ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՅԵՐՈՒՍԱԶԷՄ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1876

Կ Բ Թ Ա Ր Ա Ն
ԱՒԵՏԱՐԵՆԵԿԱՆ ԲԱՆԻՑ

Պ Ա Ս Է .

Տ Ա Ճ Ա Ր Ի Ք Ա Ր Ե Ր Ը

«Տեսանէք զայդ ամենայն ո՛ր Մարտի 2 :

Մարտի 2 : Դուռի 6 :

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ սոյն խօսքն մի
յանդիմանական խօսք է . բայց ո՛չ դա-
ռնն , այլ ծանր և ազդու : Աշակերտ-
ներն Յիսուսի հետ Տաճարն կը մըա-
նեն , շինութեան գեղեցիկութենէն , ջը-
քեղութենէն և հոյակապութենէն կը
յափշտակին , սակայն նոր չ'էր , որ կը
տեսնէին զայն , և ըուութեամբ զար-
մանալն բաւական չը համարելով՝ կը
հարցափորձեն իրենց Վարդապետն ,
կը հրապուրեն , որպէս զի նա եւս ի-
րենց պէս զարմանայ , նշմարել տալով ,
որ այս շէնքն զարդարուած է գեղեցիկ

41440-60

Յգ. 1443

քարերով եւ աշտարակներով: - Յիսուսս փոխանակ նոցա հետ զարմանալու, 'ի պատասխանի նոցա հարցման, այսպէս կ'ասէ. " Այդ շինուածքի՞ն կը նայիք. - Տեսանէ՞ք զայդ ամենայն. եւ կեսցեն աւուրք՝ յորս ոչ թողցի այդքար 'ի քարի վերայ, որ ոչ քակտեսցի " :

Եթէ կամենանք աշակերտներն արդարացնել այսպէս պիտի ասենք. - Եթէ նորա, որք Տաճարն շինեցին եւ գեղեցիկ քարերով ու նուէրներով զարդարեցին, մեղաւոր չ'են, աշակերտներն եւս առաւել մեղաւոր չեն նոցա ձեռակերտին վերայ զարմանալով: Առաջին խնդիրն այս է, որ իմանամք թէ պատշաճ էր արդեօք, որ սոյն շէնքըն գեղեցիկ լինի. եթէ գեղեցիկութեան պատշաճաւորութիւնն ընդունինք՝ զարմանալն նորա հետեւանքն է. վասն զի գեղեցիկն շինուած է արգէն զգայրու և զարմանալու համար: Գեղեցիկութիւնն զգալն, գեղեցիկութեան վերայ զարմանալն այնչափ բնական է,

որ սոյն տպաւորութեանն դիմադրելն անկարելի է: Սոյն տաճարի շէնքն զարդարուած էր ամենայն ճարտարութեամբ. բան մի զանցառութեան տրուած չէր. այնպէս որ տակաւին ներս չը մտած՝ սոյն սրբավայրի սեմէն իսկ մարդ կը յափշտակուէր և կը սքանչանար: Կարող ենք ասել, որ Մեծին Հերովդէսի ձեռքով շինուած սոյն Տաճարն, որ Զօրաբարելի շինած տաճարի տեղայն վերայ էր, թէ մեծութեամբ, թէ շքեղութեամբ և թէ փառաւորութեւ կը գերազանցէր ոչ միայն երկրորդ, այլ նոյն իսկ առաջին տաճարէն անգամ: Տաճարն շինուած էր երեք տափարակներէն ամենէն բարձրագունի վերայ, որոնք միացած էին իրարու հետ ընդարձակ աստիճաններով և սիրուն գաւիթ մի կը ձեւացնէին երկկարգ և եռակարգ սիւներով: Սոյն միաւորուած սիւնազարդ գաւիթներու վերայ կ'երևէր սրբավայրի իսկական գաւիթն: Այս վերջին գաւթի անտառանման սիւներու մէջէն անցնելով կը մտնէին Տա

ճարի մէջ, որոյ հարիւր կանգուն բարձր պատերն և նոյնչափ լայն շրջապատն թանկագին մարմարոնէ էին, որ կը փայլէր եւ կը փողփողէր իբրեւ ոսկի շողողուն: Սրբավայրն կը շրջապատէին կողմնակի շէնքեր, յանկաւորութեամբ, երրակի յարկերով, և աւելի մեծութիւն կը տային Տաճարին:

Այսքան մեծութիւն, այսքան շքեղութիւն, որոյ լոկ նկարագրութիւնն կը յափշտակէ զմարդ, միթէ կարօղ էր չ'ազգեղ աշակերտաց երևակայութեան վերայ, և միթէ պիտի չընտրէի՞նք մենք, երբ կ'աղաղակեն. Վարդապետ, տէս թէ ի՞նչպիսի քարեր են, ի՞նչ նուէրներ և սրպիտի շինուած:

Թողունք հին տաճարի նկարագրութիւնն և ներկայի վերայ խօսինք: Ո՞ր քրիստոնեայն է, որ չը զարմանար, երբ կը մտնէ մի հոյակապ եկեղեցւոյ մէջ, որ զարգարուած է ամենայն շքեղութեամբ և փառաւոր ու հմուտ ճարտարապետութեամբ: Թէպէտ շէնողներն մեղած են, բայց դողցեպ կը

խօսին տակաւին. գնդցես իրենց խորհուրդն ու մտածութիւնն միացած է իրենց ձեռակերտին հետ. գնդցես նոցա աստուածապաշտութեան շունչն կը շնչի յամենուտէք և կը քարոզուի դարուց ՚ի դարս: Ո՞ր քրիստոնեայն է, որ այս ամենն տեսնելով չ'ատէ իր մերձաւորին՝ աշակերտաց նման. տես ի՞նչ գեղեցիկ քարեր են եւ ի՞նչ գեղեցիկ շինուած, և զայս ասելով չ'ենթարկէ զինքն Տիրոջ յանդիմանական խօսքին. «Այդ քարերու և շինուածի գեղեցիկութեանն կը նայիր»:

Երբ մեր հոգին մերնայուածքէն աւելի հեռի չերթար, երբ մեր հոգին կանգ կ'առնու այն տեղ, ուր մեր նայուածքն ստիպուած է կանգ առնուլ, երբ արտաքին նշաններն կամ նշանակներն, ձեւերըն և տեսանելի իրերն մեր հոգին կը գերեն, երբ արուեստի շքեղութիւններն մեր սիրտն երկրի հետ կը կապեն՝ փոխանակ դէպ ՚ի երկինքն բարձրանալու. միով բանիւ երբ մեր հոգին մեր նայուածքէն առաւելութիւն չ'ունի,

միթէ Յիսուս Քրիստոս յանդիմանելու
 իրաւունք չունի : Այս պատճառաւ
 էր , որ Յիսուս Քրիստոս յանդիմանեց
 իւր աշակերտներն : Նա կարգաց նո-
 ցա սիրտն ու միտքն . նա տեսաւ նո-
 ցա հոգւոյն մէջ ցանկութիւն մարմ-
 նոց , ցանկութիւն աչաց և հպարտու-
 թիւն կենաց . որոնք մթութեան երեք
 շղթաներ են , սրովք Աստուծոյ թրշ-
 նամին պինդ կը կապէ զմեզ արտաքին
 խաւարի հետ : Յիսուս կը տեսներ որ
 աշակերտաց զարմացման մէջ , աշակեր-
 տաց բացազանջութեան մէջ հաւասա-
 րապէս կը խօսէին մարդն և հրէայն :
 Մարդն՝ որ յափշտակուած էր ամեն
 բանով , ինչ որ կ'երեւէր . և կ'արհա-
 մարհէր , ինչ որ չ'էր երեւիր . Հրէայն՝
 որ կը պարծէր արտաքին շքեղութեամբ
 կրօնական պաշտաման , որոց ներքին
 խորհուրդն , ներքին իմաստն վաղուց
 արդէն խուսափած էին իւր սրտէն և
 մտքէն և ինքն յամառութեամբ կա-
 պուած էր օրինաց հետ , այսինքն ըս-
 տուերի հետ , և այս այն վայրկենին ,

յորում սոյն օրէնքն ամեն ժամանակէն
 աւելի ստուեր էր . վասն զի ամենայն
 ինչ լրումն առած էր դալստեամբ Յի-
 սուսի Քրիստոսի : Կը տեսներ ահա՛
 Յիսուս աշակերտաց հոգւոյն մէջ մար-
 դն իւր ցանկութեամբ և Հրէայն իւր
 պարծենկոտութեամբ . ուստի և կ'ա-
 սէր . “ Այս քարերուն և շինուածին կը
 նայիք : Ի՞նչ են այս քարերն , եթէ ոչ
 փոշոց եւ աւազի հատիկներ , որոնք
 այն պատճառաւ միայն մեծ կ'երեւին ,
 որովհետեւ դուք փոքր էք : Ի՞նչ են այս
 նուէրներն , որոնք կամ երկիւղիւ , կամ
 սնափառութեամբ , եւ կամ սովորու-
 թեամբ , բռնի կորդուած են այն հոգի-
 ներէն , որոնք չը կամեցան զինքեանս
 Աստուծոյ նուիրել : Ի՞նչ է այս մար-
 մարիոններու , ոսկեդրուագներու եւ
 այս ամեն զարդերու փոյլուն պատ-
 րանքն , որոց բարեպաշտական իմաս-
 տըն վաղուց արդէն մոռցուած է : Այս
 սնտաի շքեղութեանց կը նայիք . այս է ,
 որ ձեր սիրտն գրաւած և յափշտա-
 կած է :

Քաց յայսմանէ մի պարագայ եւս կար, որ մասնաւորապէս պատեհու թիւն կրնձայեր Տիրոջ յանդիմանական խօսքերուն: Յիսուս ինքն ևս Տաճարէն ելնելով մի բան տեսած և աշակերտներուն ցոյց տուած էր, որոնք առանց Յիսուսի և ոչ նայելու անգամ արժանի պիտի համարէին: Ի՞նչ էր այս, եղբարք, սլ կր, որ Յիսուսի նայուածքն ուռւազորութիւն իւր վերայ գրաւած էր:

Սա էր մի աղքատ կին, որ ողորմութեան գանձանակին մէջ ձգած էր մի լումայ, այսինքն ինչ որ ունէր եւ կարեւոր էր իրեն, զայն կարօտելոց օգնութեան նուիրած էր: Յիսուս Քրիստոս նշմարել տուած էր իւր աշակերտաց սոյն առատաձեռնութիւնն, որ, ըստ իւր դատողութեան, աւելի մեծ էր քան հարստութեան ամենառատ տուրքերն: Այն ինչ Յիսուս մարգասիրութեան սոյն սրտաշարժ օրինակն աշակերտաց աչաց ներկայացուցած էր, և այն ինչ մի պարզ և աղքատ խօսքով մտածութեան գեղեցիկ

նիւթ տուած էր աշակերտաց, ահա այս փափուկ ժամօւն մէջ, և գողցես ՚ի պատասխանի Յիսուսի խօսքերուն, աշակերտք եւս կը հրաւիրեն իրենց Վարդապետն, որ իրենց հետ դարմանայ Տաճարի շքեղութեան վերայ: Որպէս թէ կամին ասել իրենց Վարդապետին. — Գու զայն արժանի համարեցիր ուշադրութեանդ և մէք զայս արժանի համարեցինք մեր ուշադրութեան: Գու կը նայիս պարզ հոգւոյն, որ զինքն կը նուիրէ. իսկ մէք կը նայինք շքեղ քարերուն: Քս սիրած տեսարանն է բարոյական մեծութիւնն ու գեղեցիկութիւնն. իսկ մեզ հաճելի տեսարանն է նիւթական գեղեցիկութիւնն ու մեծութիւնն: Հոգւով և ճշմարտութեամբ երկրպագութեան մի գործըն անգամ կը յափշտակէ, կը կորդէ զքեզ այս արտաքին պաշտաման փառաւորութենէն, որ կը կատարուի սոյն շրջապատին մէջ. իսկ զմեզ սոյն արտաքին շքեղութիւնն կը գրաւէ և մեր տեսութիւնն գերելով կը հեռացնէ

այն հոգւով և ճշմարտութեամբ աստուածսպաշտութենէն, որով միայն կը փառաւորի մեր Երկնաւոր Հայրն : Եւ ո՛չ միայն մեր բնազդումն կը ամենի կը հեռայնէ զվեղ այն կետէն, զոր դու կը նշմարես. այլ այնքան յափշտակուած ենք, որ նոյն իսկ քո ազգարարութիւններդ անկարող կը լինին դէպ ՚ի քո գիտած կողմն դարձնել զվեղ : Գուտասցիր, ահա այն բանին վերայ պէտք է զարմանալ . իսկ մեք կ'ասենք, ահա այս բանին վերայ կը զարմանանք :

Այս խօսքերուն, այս մտածմունքներուն էր, որ պատասխանեց Յիսուս. Այդ բանին կը նայիք, այդ կը զարմացնէ զձեզ : Տակաւին քանի քանի խօսքեր կարող էր յաւելլուլ Յիսուս : Որչափ պատրաստի փաստեր ունէր, զորս, եթէ պատշաճ դատէր, կարող էր ՚ի կիր առնուլ և յանդիմանել թէ աշակերտաց ապշութիւնն և թէ նոցա գրաւումն ու սնտաի զբազումն : Բայց Յիսուս ոչ շատ խօսքեր կը սիրէր և ո՛չ փաստաբանել : Մի հասարակ խօսք,

մի ապացոյց ՚ի միջոյ բազմաց, բաւական կը համարէր նա . բայց ՚ի հարկէ այս մի խօսքն եւս միշտ վճռական էր և հատու, միշտ ուժգին էր և ազդեցիկ, միով բանիւ, ինչպէս առհասարակ ասուած է աստուածային խօսքերու համար, կը թափանցէր մինչեւ սրտի և մտքի յետին ծալքերն, մինչեւ ոսկերաց յօդերն եւ ուղեղն : Յիսուս մի խօսք միայն կ'ասէ ուրեմն, և ահա նոյն խօսքն. « Եկեսցեն աւուրք, յորս ո՛չ մնացէ այդք քար ՚ի քարի վերայ, որ ո՛չ քակտեսցի » :

Այս յիշուած քայքայումն, այս աւերն ու կործանումն յանկարծազէպէ, ուժգին և սոսկալի : Սա այն աւերն չէ, զոր տարիներն ու դարերն կ'անեն անզգալի կերպիւ : Այս աւերումն այնպիսի մի թշնամոյց գործ պիտի լինի, որ ժամանակի թշնամութենէն, ժամանակի սպառումէն աւելի անհամբեր է : Եւ որովհետեւ ո՛չ որք մտքէն չ'անցնիր, որ սոյն Տաճարն քակուի այն ժողովրդեան ձեռքով, որ

զայն կառուցած է, իրեն համար փառք
 ու պարծանք կը համարի և կ'ընդունի
 զայն իբրև վառարան ազգայնութեան,
 ուրեմն խօսքն մի այլ ժողովրդեան վե-
 րայ է, մի արշաւանաց և աշխարհա-
 կալութեան վերայ է: Այս միակ խօս-
 քն իսկ կը բանայ աշակերտաց մտա-
 ծութեան համար մի սոսկալի տեսա-
 րան նախատանաց, աւերածոյ և ա-
 հաւոր տառապանաց: Սոյն խօսքն թե-
 րեւս կը պարունակէ իւր մէջ Նբրայե-
 ցի անուան և ժողովրդեան սպառքս-
 պուռ ջնջման մարգարէութիւնն: Աս-
 տուածային մարգարէն մի կէտի վե-
 րայ միայն լուութիւն կը պահէ: Նա
 չը յայտնէր թէ երբ պիտի պատահին
 այս բաներն: «Յկեցցեն աւուրք»
 կ'ասէ նա. բայց իսկոյն ազատ թուիչ
 տալով սոյն մարգարէութեանն, որ կ'ե-
 ուայ իւր սրտին մէջ, նա խիստ լաւ կը
 հասկացնէ նոցա թախծեալ սրտերուն,
 որ այս ապագան շատ հեռի չէ և սոյն
 Տաճարն, որ տակաւին առոյգ է բոլոր
 յիշատակարանաց մէջ, քանզի յիսուն

տարի չըկայ, որ շինուած է, այս Տաճա-
 րն այլ եւս յիսուն տարի պիտի չը
 տեսնէ.

Սակայն եթէ Տաճարի կործանու-
 մէն չ'ենթադրի անգամ երկրի աւե-
 բումն եւ ժողովրդեան սպառսպուռ
 ջնջումն, և եթէ այս բաներէն ոչ մին մե-
 տալուտ լինի, դարձեալ Յիսուսի Քրիս-
 տոսի պատասխանն չը կորուսանէր բնաւ
 իւր իմաստն ու զօրութիւնն: Այն-
 պէս ընդունինք, որ իբր թէ Տաճարն
 պիտի կործանի ոչ թէ յանկարծահաս
 պատահարաւ, այլ յով տարիներու
 լուռ և դանդաղ յաջորդութեամբ:
 Սակայն ճշմարիտ է դարձեալ, որ երբ
 կ'ասէ Յիսուս իւր ունկնդիրներուն
 (որոնք ինքեանք իսկ գիտեն որ այնպէս
 է) թէ պիտի գան օրեր, որ այն հո-
 յակաս շինուածի քարն քարի վերայ
 պիտի չը մնայ, այս խօսքերով մեր Տէրն
 լիովին կ'արգարացնէ սոյն ծանր եւ
 քաղցր կշաւմբանքն. «Այդ շինուածի
 մեծութեանն ու գեղեցկութեանն կը
 նայիք»:

Սքանչելի խօսք , որ իւր մէջ կը բովանդակէ ամեն ապացոյց : Յաւիտենականութիւնն ու ճշմարտութիւնն անբաժան են , ինչպէս և ստուծիւնն ու խարտուծիւնն : Ինչ որ ճշմարտ է՝ յաւիտենական է . իսկ ինչ որ յաւիտենական չէ , էութիւն չունի , այլ լոկ երեւոյթ և անուն : Ամեն ինչ որ կ'երեւի՝ Աստուած ստեղծած է չեւրեւցածներէն : Հոգին , որոյ վառարանն է Աստուած , յառաջ էր քան զնիւթն և էր առանց նիւթոյ : Նիւթն ստեղծուեցաւ միայն նորա համար , որ լինի գործի ստեղծեալ հոգւոյ , լինի ձեւ նորա կենդանութեան և առարկայ նորա գործունէութիւնն : Բայց նիւթն քնաւ ներքին բուն և բացարձակ արժէք չունի : Նիւթն իւր ունեցած բոլոր արժէքն կ'ընդունի իւր նպատակէն և իւր կիրառութենէն : Հոգին միայն , որ բղխած է Աստուծմէ , որ նման է Աստուծոյ , որ ընդունակ է Աստուծոյ հետ միանալու , հոգին միայն է անմահ . վասն զի արժանի է անմահ լինելու :

Մի հատ հոգին բովանդակ աշխարհ կ'արժէ , կամ աւելի պարզ ասենք , ոչ միայն բովանդակ ներկայ աշխարհս , այլ եթէ սորա նման ուրիշ շատ աշխարհներ եւս լինին , չեն կարող համեմատիլ և կշռուիլ մի հատ հոգւոյ հետ : Հոգին միայն արժանի է մարդոյ գլխաւոր ուշադրութեան . վասն զի նա Աստուծոյ գլխաւոր ուշադրութիւնն յինքն գրաւեց : Եւ քանի որ հոգին և ամեն ինչ որ հոգւոյն կը վերաբերին անտեսանելի են , կարող ենք ասել ճշմարտութեամբ , որ միայն անտեսանելի բաներն են արժանի զննութեան , և կերպիւ իւրք , պէտք է իսպառ կոյր լինել միւս մնացած բաներու համար :

Եւ ահա այս պատճառաւ այրի կնոջ լուման , որ առանց ազազակի և հաչակի ողորմութեան դանձանակն ընկաւ , ուշադրութեան աւելի արժանի էր քան թէ Տաճարի զարդերն և քարերն : Այս մի լոկ լումայ չէր , այլ հոգւոյ մի աներեւոյթ շարժումն , որ կ'ե-

ընկեր որորմուլթեան սոյն լուծային մէջ
 Այս ներքին շարժումն էր, որ մեծ էր
 գործէն, շատ մեծ էր նոյն իսկ Տաճա-
 րէն և Տաճարի ամեն շքեղութենէն,
 ամեն աստիճաններէն, գաւիթներէն,
 կամարներէն, հսկայածեւ պատերէն
 և պարիսպներէն: Եւ ո՛չ միայն այսչափ,
 այլ բազմատու թեան առնուլն անգամ
 անհրաւուր թիւն է: Աշակերտներն, ե-
 թէ կամենան, կարող են սոյն Տաճարն
 կառուցանող խորհուրդն համեմատել
 այն խորհրդայ հետ, որ այրի կնոջ ձեռ-
 քէն դանկն ՚ի գանձանակն ձգել կը
 տայ: Բայց աշակերտներն հեռի են
 այսպիսի համեմատութեան վերայ մը-
 տածելէն: Եթէ մտածէին իսկ, մենք
 նոցա համեմատութիւնն պիտի ընդու-
 նէինք միայն այրի կնոջ գործն գովելու
 համար: Վասն զի այն պերճաշուք Իջ
 խանն, որ իւր գանձուց աւելորդով
 կամ իւր հպատակաց յամբօրէն յոսկի
 փոխարկուած քրտինքով կանգնեց սոյն
 Տաճարն, եթէ համեմատենք այս այրի
 կնոջ հետ, որ ծածկաբար մարդասի-

րութեան գանձանակի մէջ կը ձգէ « Ի
 կորստութենէ իւրմէ զամենայն զկեա-
 նրս իւր », ինչպէս կ'ասէ Յիսուս Քր-
 ժիստոս. եթէ համեմատենք այս եր-
 կուան, ի՛նչ անհուն տարբերութիւն կը
 տեսնենք: Ո՛րչափ մեծ է այս ազբաս
 այրին և սրչափ փոքր է այս մեծ Իջ
 խանն միահեծան:

Իւրաքանչիւր անհատի հոգւոյ մէ-
 ջըն է, որ պէտք է որոնել իւր մէն մի
 գործոց իսկական չափն ու ճշմարիտ
 անունն, կամ, այլապէս ասենք, հոգւոյ
 գործքերն են միայն ճշմարիտ գործքեր:
 Այս այն գաղափարներէն մին է, որուն
 զգայական առարկայից տիրապետու-
 թիւնն չը թողուր որ հասնինք առանց
 դժուարութեան եւ սակայն անհրա-
 ժէշտ պէտք է որ զգայական տիրապե-
 տութեանն յաղթենք և բարձրանանք
 դէպ ՚ի հոգեկան գաղափարներն, եթէ
 կը փափաքինք կեալ ըստ ճշմարտու-
 թեան և ըստ Աստուծոյ: Մեր բացա-
 ուիկ կերպիւ և յատկապէս գործ կ'ա-
 նուանենք ամեն պաշտօն, զոր կը կա-

տարէ մեր կամքն մեր ուժով կամ մեր մարմնաւոր կարողութեան միջոցաւ, որով մեզմէն արտաքոյ որ և իցէ փոփոխութիւն մի կ'արտադրի: Իսկ գործ չենք անուաներ, այլ մտածութիւն, խորհուրդ, զգացումն, իղճ և փափաք այն ամենն, ինչ որ կ'անցնի մեր հոգւոյ մէջ, կամ ինչ որ կը կատարէ մեր հուգին առանց մարմնաւոր ուժոյ օգնութեան և առանց որ և իցէ փոփոխութիւն մի արտադրելու արտաքին աշխարհի մէջ: Օրինակի համար, երբ վճռական դիտաւորութիւններ կ'ուներնանք մենք և մեր կամքէն անկախ արդելքներով կատարումն կը խափանուի, մեք կը կարծենք որ բնաւ չք գործեցինք: Եւ սակայն սոյն դիտաւորութիւններն ս'չ միայն գործքեր են, (վկայ այս բանին մեր խիղճն, որ իսկոյն կը խայթէ զմեզ երբ վատ են), այլ իսկապէս կատարուած ճշմարիտ գործքեր են: Մեր արտաքին գործքերն միայն նշանակ և յայտնութիւն են ներքնոյն և սրտերուն նայող և քննող

գատաւորի համար (յաչս որոյ արտաքին փոփոխումն կամ արտադրութիւնն մեծ նշանակութիւն չունի) ս'չ այլ ինչ են արտաքին գործքերն եթէ ս'չ աւելի զօրեղ կամ նուաղ կերպիւ յայտնուած շարժումներ մարմնաւոր անդամոց: Մեք ս'չ թէ պիտի գատուինք մեր նիւթական կամ արտաքին գործքերով, այլ մեր 'ի ներքուստ կամեցածներով—մեր հոգւոյ գործքերով: Վասն զի, չէ ասուած թէ մենք վարձ կամ պատիժ պիտի ընդունինք այն գործոյն համար ինչ որ մարմնով գործած ենք, այլ ինչ որ մարմնոյ մէջ կամ հոգւով գործած ենք: Մեր արտաքին գործքերն ներքնոյն ձեւերն են ու նըշակներն, յայտարարներն են ու վկայութիւններն: Եւ այս իմաստիւ է, որ չէ կարելի անտարբեր համարիլ այս ինչ կամ այն ինչ գործած գործն, վասն զի, նախ՝ այս մի ապացոյց է, որ մենք կամեցած ենք այս ինչ կամ այն ինչ բանն, և երկրորդ՝ որ 'ի ներքուստ ծնեալ սոյն գործքերն լաւ կամ վատ

աղբեցող թիւն կ'ունենան անշուշտ
 մեր ներքին մարդոյն վերայ, նայելով
 սոյն գործոց լաւութեանն կամ վա-
 տուութեանն : Բայց պարտինք իմանալ,
 որ ամեն ժամանակ մեր ներքին գործն
 է, որ պիտի դատուի, սիրան է, որ
 պիտի քննուի : Եթէ այսպէս չը լինէր,
 պիտի ասէինք ուրեմն թէ այն մարդն,
 որ ներքին կարողութիւններ ունի, բայց
 արտաքին գործելոյ միջոցներէ զրկուած
 է, պիտի չ'ենթարկուի դատաստանի .
 և թէ՛ այն մարդն որ իւր յղացած և
 կամեցած բարին և կամ չարն կարողա-
 ցած չէ գործ դնել, հաշիւ պիտի չը
 տայ ուրեմն ո՛չ բարւոյն և ո՛չ չարին
 համար : Եթէ այսպէս ենթադրենք,
 այնուհետև կ'ոչնչանայ ամեն պատաս-
 իսանատուութիւն եւ ամեն բարոյա-
 կանութիւն : Բայց այսպէս չէ : Մարդն
 արտաքին գործքերն կը դատէ . իսկ
 Աստուած ներքինն . այս իմաստիւ է
 որ հասարակօրէն կ'ասեն՝ Աստուած սիր-
 ւոյն կը դատէ կամ սրբին կը նայի : Եւ մեք
 խեղճ մարդիկներս իսկ, միթէ մեք ևս,

ըստ մեր կարողութեան, սրտին չ'ընք
 նայիր : Մի թէ հարիւրաւոր անգամ
 դատաստան չ'ընք արած՝ թէ այս ինչ
 ոճրագործն պակաս յանցաւոր է (ըստ
 որում ակամայ գործած է, ինչ որ գոր-
 ծած է) քան թէ այն ինչ պարզ յան-
 ցաւորն, որ կամովին գործած է, ինչ
 որ գործած է : Այսպէս ուրեմն, շա-
 ըունակելով գործ անուանիլ ինչ որ ա-
 մեն մարդիկ կ'անուանեն, և հասարա-
 կաց լեզուին մեջ իրարմէ որոշելով
 գործն ու խորհուրդն կամ մտածու-
 թիւնն, իրաւունք ունինք ասելու, որ
 իսկապէս մեր կամաւոր խորհուրդներն
 են մեր ճշմարիտ գործքերն, իսկ մեր
 արտաքին գործքերն են միայն նշանակ-
 ներ կամ յայտարարներ :

Աւելի ընդարձակենք այս իմաստն :
 Ամենայն ինչ, որ արտաքին է, տեսա-
 նելի և նիւթական, միայն լոկ նշանակ
 է : Ճշմարիտ գործքերն միայն հոգւոյ
 գործքերն են : Հոգին է, միայն որ իս-
 կապէս կը գործէ : Իսկ այն փոփոխում
 ներն, որ արտաքոյ հոգւոյն կ'արտա-

գրին զգայարանաց միջոցաւ կամ զգաւ-
յարանաց աշխարհի մէջ, այդ փոփո-
խումներն միայն գհոգին կ'արտայայ-
տեն և ոչ այլ ինչ : Սորա գործքեր են
գարձեալ • չը դանանք սոյն անունն
տալու : Բայց սորա լոկ նշանական կամ
երեւութական գործքեր են, սորա մեր
զգացումներու և կամեցածներու նը-
շաններն են, կամ մեր ներքին մտքն
գործ գնելու և հրահանգելու միջոց-
ներ են, և այս բանիս մէջ է ահա ի-
րենց կարեւորութիւնն : Ինչ որ կը խօ-
սինք մեր գործոց վերայ, նոյնն պէտք
է ասել նա և մեզմէն արաագրած բա-
րի կամ չար բաներու մասին : Այս
արտագրութիւններով չենք համա-
րուիր մեք այն ինչ որ ենք • նորա մի-
այն արտայայտութիւն են, միայն վը-
կայութիւն են մեր ներքինոյն, միայն սոս-
բան է իրենց կարեւորութիւնն : Բայց
սրպէս զի մեք նշանակն իրականու-
թեան հետ չը շիտեմք և ոչ նշանն՝
նշանակեալ իրին հետ խառնելք, ժա-
մանակն կը կործանէ յաջորդաբար սոյն

նշանակներն : Այս մասին բնաւ խնա-
յողութիւն չը կայ, նիւթն ենթակայ է
օրինաց նիւթոյն, հողն ՚ի հող կը գառ-
նայ, և մեր մարմինն, որ ոչ թէ մեր
էութիւնն է, այլ միայն մեր ձեւն
կամ արտաքին տեսիլն, մեր մարմինն
խոկ, որ երեւութական աշխարհի ա-
ռաջին մասն ու բաժինն է մեզ համար,
առաջին առարկայն և առաջին գործին
մեր արտաքին գործողութեան, այս
մարմինն անգամ կը փոխի, կը մաշի,
կը նուազի, կ'անկանի, եւ իւր տկար
և խախուտ յատկութեամբ իւր շա-
րունակ մահուամբ, ամեն վայրկեան
կը յիշեցնէ մեզ, որ մեր էութեան
կամ գոյութեան նկատմամբ, ստորա-
կարգեալ է ինքն և միայն պատշաճա-
ւորութեան համար կարեւորութիւն
ունի :

Հեռի է մեզմէն այն յիմարական
ցնորքն, որով ոմանք յանգնեցան
տարակուսանաց ենթարկել նիւթոյ
գոյութիւնն և արտաքին աշխարհի ի-
րականութիւնն : Հեռի է մեզմէն տի-

եզերաց սքանչելի երեւոյթներն առ
 աջք տեսիլներ համարել : Բայց պէտք
 է խոստովանիլ, որ կայ մարդոց խղճին
 մէջ մի բան, որ կը ստիպէ անքակ եւ
 անբաժան կերպիւ միացնել դոյու-
 թիւնն՝ գաղափարի հետ : Մեծ ատե-
 նախօս մի ասած է . « Ինչ որ պէտք է
 վերջանայ, հազիւ թէ ելած է ոչնչու-
 թենէ » : Այն որ չէ ստեղծուած յա-
 բատեւելու համար՝ ի՞նչ կերպիւ, ի՞նչ
 անուամբ կարող էր մնալ և ապրիլ :
 Միթէ կը սխալի Ս. Գիրքն, երբ կ'ա-
 տէ . « Ապարէն որպէս 'ի պատկերի շրջի
 մարդ » : Միթէ սխալած են այն հոգե-
 խօս վարդապետներն, երբ մարդկանց
 նայուածքն դէպ 'ի աներեւոյթ աշ-
 խարհն դարձնելով՝ շարունակ քարո-
 ղած են, շարունակ ստիպած են զայն
 միայն խորհիլ, զայն միայն սիրել, այ-
 նու միայն կապիլ, ինչ որ էական է և
 իրական, ինչ որ լի ստուեր չէ և ե-
 րեւոյթ :

Ասեմք համարձակ, որ, բառի կը-
 րօնական իմաստիւ, մի միայն այն էա-

կան է և իրական, ինչ որ յաւիտենա-
 կան է : Ամեն բան, ինչ որ կ'եղծանի,
 ինչ որ կը քայքայի, թէ՛ մեր շուրջ և
 թէ՛ մեր մօտ (ընդ որս է և մեր մար-
 մինն, որ մեզ մօտ է) բացարձակապէս
 ոչինչ են, ստուեր անգամ չեն, վասն
 զի ստուերն, թէև ստուեր, դարձեալ
 ինչ է : Ոչ ինչ են, ասացինք, այս ա-
 մենն, և նշանակ անգամ չեն, վասն զի
 նշանակն դարձեալ ինչ է : Աստուած
 կամի, որ բնաւ չը խաբուինք այս բա-
 ներով և ահա՛ այս պատճառաւ է, որ
 փոխխուժեան օրէնքն, առանց մեծ
 գղբղոցի, կը կրծէ և կը կործանէ ակ-
 ներև ամեն նշանակներ : Ամենէն սուրբ
 նշանակներն իսկ կ'անհատին իրենց
 կարգին : Այն Տաճարն իսկ, որոյ մե-
 ծուժեան և շքեղութեան վերայ կը
 սքանչանային աշակերտներն, այն Տա-
 ճարն եւս պիտի կործանէր : Վրէժ-
 խընդիր տնօրէնութիւնն աւելի պիտի
 փութացնէր այս աւերման սոսկալի
 կատարածն : Եւ ի՞նչպէս կարող էր չը
 կործանել մարդկային ձեռքով բարձ-

բայս ան սոյն Տաճարն , մինչդեռ Աստուած , իւր ձեռքով շինուած տաճարի համար անգամ կործանուամ սահմա մանաձ է :

Տիեզերքն է առաջին ամենասուրբ և ամենաշքեղ տաճարն 'ի մէջ ամենայն տաճարաց : Այսպէս անուանել Տիեզերքն՝ կը նշանակէ իւր յատուկ անունն տալ , կը նշանակէ իրաւունք տալ նորա գոյութեանն : Ասան զի , Տիեզերքն եթէ տաճար չէ , հապա ինչ է : Արդ՝ այս տաճարն իսկ , որոյ ճարտարապետն և հիմնադիրն ինքն Աստուած է , պէտք է բայբայի և աւերի . քանզի Աստուած այսպէս վճռած է : Երբ պղծուած է այն՝ ինչպէս կարող է մնալ : Նա , որ նոր Սամսոնն էր , (բայց ամենայն սրբութեամբ հանդերձ , զոր չունէր հինն Սամսոն) և անկաւ Աստուծոյ ժողովրդեան թշնամեաց ձեռքն , մի թէ կարող չէր իւր աստուածային ձեռքով շարժել սասանել անհուն շինուածոյն սիւներն և չը թողուլ իւր անմեղ կեանքն Տիեզերաց վիատակն :

բուն ներքեւ : Նա այսպէս չ'արաւ . այլ միայն կործանման արհաւիրներ եւ նշաններ երեւեցան , որպէս զի մարդկութիւնն սթափի և հասկնայ թէ նոյն իսկ երկիրն , իւր բնակիչներով հանդերձ , ողորմութեամբ միայն կեայ . սասանեցան երկիր և երկիրն , բայց հաստատեցան վերստին անխռով և շարունակեցին տեսնել թէ ինչպէս օրերն գիշերներուն և գիշերներն օրերուն կը յաջորդեն . ինչպէս ծովն կը ծփայ , կը լեռնանայ և կը դաշտանայ աստեղաց աղդեցութեան տակ , և թէ ինչպէս աստեղք իսկ երկնքին մէջ կը կատարեն իրենց սովորական շրջանն : Բայց դատավճիռն յայտարարած է միայն : Երկիրն , իբրեւ ընդարձակ ծովու մէջ վառուած մի թշուառ նաւ , պէտք է իւր ընդարձակ նաւագնացութեան մէջ անհետի բոցերուն և փոթորիկներուն մէջ և ինքն եւս դիակ և փոշի դառնայ , այնքան դիակներ և փոշիներ կ'անելէն եւ իւր մէջ խորասուղելն զկնի և պէտք է մնայ իբրեւ մի յաւի-

տենական տխուր յիշատակ այն երկնային հոգիներու յիշողութեան մէջ, որոնք նորա ծննդեան ներկայ գտնուեցան և վախճանն տեսին : Ի՞նչ կ'ասեմ, այս տաճարն իսկ, իւր շարժուն և յողգողգ ճարտարապետութեամբ, ուր շատ փոքր տեղ կը գրաւէ երկիրն, այս տաճարն իսկ պէտք է գլխովին խորասուզի բոցերու ուկիւնոսին մէջ, որ պէս զն այսպիսի մի դիւրին և արագահաս կատարած դրոշմէ և տպաւորէ ամեն ստեղծեալ հոգիներու վերայ աստուածային տեսչութեան այս յաւիտենական սկզբունքն — Ն Ի Թ Ն Հ Ո Ք Ի Ո Յ Հ Ա Մ Ա Ր, Ի Ս Կ Հ Ո Ք Ի Ն Ճ Շ Մ Ա Ր, Տ Ո Ի Թ Ե Ա Ն Հ Ա Մ Ա Ր Ե Ի Ա Ս Տ Ո Ի Ծ Ո Յ Հ Ա Մ Ա Ր :

Ա յպէս ուրեմն, ինչպէս սոյն տաճարի, նոյնպէս և միւս տաճարի քարն քարի վերայ պիտի չը մնայ : «Ա յս բանին կը նայիք դուք ուրեմն » : Եւ արդարեւ՝ եթէ այն բանին նայելու չէ, ինչ որ պէտք է եղծանի, միթէ նայե-

լն է աշխարհին, որ պիտի կործանի և խալառ կորնչի :

Ո՛վ համբերատար հետազօտիչներ գաղտնեաց բնութեան, կ'ուզէ՞ք արդեօք դատապարտել զձեզ : — Ո՛չ բընաւ. եթէ նիւթի մէջ հոգի կ'որոնէք. եթէ 'ի միջոյ տեսանելոյն զանտեսն կը զննէք. և եթէ տիեզերաց մէջ տիեզերաց Արարչին կը նայիք, 'ի հարկ է անդատապարտելի էք. բայց եթէ այսպէս չէ, անշուշտ Յիսուս Քրիստոս ձեզ եւս կ'ասէ, ինչ որ աշակերտայն ասաց. «Ա յդ արտաքին մեծութեանն ու գեղեցկութեանն կը նայիք » : Ես կը փափարիմ, ո՞վ հետազօտիչք բնութեան, որ ձեր զարմացումն աւելի խոհուն լինի և ձեր հետազօտութիւնն աւելի գիտնական : Բայց ի՞նչ օգուտ, եթէ ձեր հետազօտութիւնն կէս ճանապարհին կանգ առնու և ձեր զարմացումն պատրի առարկաներով : Համալիտ եմ ես, որ դուք զննէք այն՝ ինչ որ կը զննէք. բայց նայելու և զննելու է վերէն և ո՛չ թէ վարէն : Մարդիկ ա-

մենայն ինչ վատ կը տեսնեն և կամ աւ-
նօգուտ կերպիւ կը տեսնեն, երբ Աս-
տուծով և յԱստուած չ'են տեսներ :
Քնուածեան հրաշալեաց մէջ ինչ բանի
վերայ կը զարմանաք դուք, եթէ չէք
տեսներ այն սեղ և չէք զարմանար Աս-
տուծոյ խորհրդեան վերայ, որ կը թա-
գաւարէ տիեզերաց մէջ : Բացատրե-
ցէք մեզ ձեր միտքն, մի թողուք, որ
կասկածիք եւ տարակուսիք ձեր մը-
տաց ուղղութեան վերայ : Եթէ ձեր
միտքն չը բացատրէք, միշտ պիտի ա-
սենք. « Այդ բանին կը նայիք, այդ
բանին վերայ կը զարմանաք » : Մի աը-
խուր և մահագոյժ խարոյկ, մի խորհրդ-
դաւոր գերեզման կրսպառէ, կը լափիղէ
և կը կաննէ աստեղագիտաց աշխարհն,
բնագիտաց աշխարհն, երկրագիտաց աշ-
խարհն : Անդ, ուր սեղնն է իսկական
էութեան. անդ, ուր աղբիւրն է ճշշ
մարտ գոյութեան, անդ չը կայ բնաւ
խնդիր շարժուն և փոփոխական երե-
ւութից նկատմամբ : Ամենայն ինչ
պիտի սպառի և միայն այն խորհուրդն

պիտի մնայ, որ ճնաւ ձեր սմեն տե-
սածներն եւ ամենուն համար օրէնք
սահմանեց : Եթէ այս խորհուրդն չ'էր
ձեր տեսութեան եւ զննութեան ա-
ռարկան, ուրեմն ինչ բանի նայեցաք :

« Այ թէ տեսիլներուն և երեւոյթ-
ներուն նայեցանք, կ'ասէք դուք, այլ
տիեզերաց օրէնքներուն. և ահա իւ-
րաքանչիւր օրէնք խորհուրդ և մտա-
ծութիւն է արդէն » : Մէք եւս այս
կրսպասեիք ձեզմէն : Ասացէք ուրեմն
հաստատապէս. թէ ինչ է Աստուծոյ
խորհուրդն, ապա թէ ոչ, մենք պիտի
ասենք՝ թէ ինչ է ձեր խորհուրդն ու
միտքն, ձեր կորովութիւնն ու սրա-
մտութիւնն, ձեր գիւտասէր ոգին, և
թէ՛ հետեւապէս դուք միայն ձեզ նայ-
ած էք, այնպէս՝ որ բովանդակ բնու-
թիւնն մի հայեիլ միայնեղած է ձեր մտաց
ամբարտաւանութեան համար : Ի՞նչ
նայելու արժանի առարկայ է այն իմաս-
տութիւնն, որ չը կամիր զԱստուած
խնդրել և փառաբանել : Ի՞նչ զար-
մացման արժանի նիւթ է այն մարդն,

որ կապուեաճ չէ Աստուծոյ հետ : Բայց
կը սխալմ ես . նայելու բաներ շատ
կան : Հրէշներն եւս հրաշքներէն պա-
կաս իրաւունք չ'ունին , գոնէ առ վայր
մի , մեր զարհուրեալ նայուածքն գը-
րաւելու : Այսպէս ուրեմն , այս աշ-
խարհին նայելէն եւ զԱստուած այն
տեղ չը տեսնելէն զինի՛ նայեցէք և զըն-
նեցէք նոյն իսկ նայուածքն : Տիեզերաց
հրաշալիքներէն պակաս արժանի չ'է նա
ձեր ուշադրութեան : Տիեզերքն եւս
կարող է նորան նայիլ : Արարչագոր-
ծութիւնն , եթէ հոգի և ձայն ունե-
նար , պիտի աղաղակ բառնար այս
զարհուրելի սքանչելիքն տեսած ժա-
մանակ : Բնութիւնն շատ սքանչելիք-
ներ ունի . բայց սորա նմանն չ'ունի .
քանզի բնութեան հրէշներն անգամ
օրէնք մի ունին : Իսկ այն հրէշն , ո-
րուն վերայ կը խօսինք մենք , այն սու-
կալի հրէշ կամ հրաշալիքն է մարդն՝
առանց Աստուծոյ մարդն անաստուած ,
զոր ո՛չ մի օրէնք կարէ բացատրել :

Մինչեւ ցարդ բացատրուած խօս-

քերն կ'առաջնորդեն մեզ Յիսուսի
Քրիստոսի խօսքերու մի կարեւոր բա-
ցատրութեանն : Կան շատ մարդիկ ,
որք կ'արհամարհեն նիւթական մեծու-
թիւնն և տեսանելի շքեղութիւններն :
Այս շատ լաւ . բայց ի՞նչ բանի վերայ
կը գարծնեն նոքա իրենց նայուածքն :
Ի՞նչ առարկայի վերայ է նոցա զար-
մացումն : Եթէ իմացականութեան ,
կամ , ինչպէս սուրբ են անուանել , ճիշտ
վերայ է նոցա զարմացումն , պէտք է
իմանալ որ Յիսուսի Քրիստոսի կշտամ-
բանքն այսպիսեաց եւս կը վերաբերի ,
սոցա եւս կ'ատէ նա . « Այս է որ կը
զարմացնէ զձեզ . այս բանի՛ն կը նա-
մէք » :

Իմացականութիւնն կամ միտքն ,
իւր բոլոր արժանաւորութեամբ , այն-
չափ բարձր չէ նիւթէն որչափ ցած է
մարդասիրութեանէն : Սոյն տարբերու-
թիւնն կամ հեռաւորութեան չափն
յառաջ բերելով՝ մենք նոյառակ չ'ու-
նինք բնաւ բաժնել , ինչ որ Աստուած
միացուցած է : Մենք գիտեմք որ սրը-

բուժիւնն, կամ, ինչպէս ոմանք սովոր են անուանել, բարոյականութիւնն կաշբող չէր գոյութիւն ունենալ առանց իմացականութեան. վասն զի այն էակն՝ որ չը խորհիր բնաւ, բարոյական էակ չէ: Մենք պէտք է հաւատանք նմանապէս, որ իմացականութիւնն միացած է գործարաններու հետ. վասն զի գործունէութեան ժամանակ ինքն ևս մի գործարան է. այնպէս որ մարդն իւր լրութեամբն առնելով՝ է մի էակ միանգամայն Ֆիզիգական, իմացական եւ բարոյական: Եթէ այս լրութենէն կամ ամբողջութենէն մին կամ երկուսն բառնանք, մարդն այլ եւս մարդ չը լինիր: Սակայն որչափ որ իմացականութիւնն սերտ միացած է մարմնոյ հետ, այնու ամենայնիւ կարող ենք ասել, որ մարմինն ու իմացականութիւնն իրարու համանման չեն, իրարմէ առաւելութիւն ունին: Այսպէս եւս պիտի չը զարմանաք բնաւ, երբ ասենք որ բարոյական սիղուռնքն, թէ և սերտիւ միացած է իմացական սիղու

բունքին հետ, բայց միշտ բարձր է իմացականէն:

Իմացականութեան յարաբերութիւնն բարոյականութեան նկատմամբ նոյն է, ինչ որ է մարմնոյ յարաբերութիւնն իմացականութեան նկատմամբ: Մարմինն է գործի իմացականութեան և իմացականութիւնն կամ միտքն է գործի բարոյականութեան: Կարող ենք ասել նաև, որ մարմինն ու իմացականութիւնն թէ և իրարու անհաւասար, բայց թէ՛ մին և թէ՛ միւսն երկրբեանն իմիասին, երկու գործի են բարոյականութեան: Ուրեմն բարոյականութիւնն է նպատակ և մարմինն ու իմացականութիւնն են միջոցք: Արդարեւ կարեւոր միջոցներ են. բայց ընդ նմին և պարզ միջոցներ: Այսպէս խօսելով ես տակաւին այնչափ հեռի չեմ երթար, ինչպէս գնացած է Ս. Գիրքն, ասելով. «ՅԱտուռնոյ երկիր և զպատուիրանս նորա պահեա՛, այս է մարդըն բովանդակ»: Եթէ այս է բովանդակ մարդն, հարցա ի՞նչ է միւս մնա

ցեան, սակայն մենք կը հասկնանք Սո-
ղոմոնի միտքն, բովանդակ մարդ ասե-
լով կը յայտնէ նա միանգամայն մարդոյ
վախճանը, նորա գոյութեան պատ-
ճառն ու նպատակն, նորա փառքն ա-
ռաջի Աստուծոյ :

Աստուածային Սէրն Յիսուս Քրիս-
տոս, այն գինն՝ որ հատոյց մեր փրկու-
թեան համար, նոյն գնով անշուշտ
պիտի գնէր կամ փրկէր թէ մեր իմա-
ցականութիւնն կամ միտքն և թէ մեր
սիրտն : Բայց ի՞նչ էր մեր Փրկչի բուն
գալստեան նպատակն : Եկա՛ւ նա ար-
գեօք քաւել մեր մտաց դատողու-
թեան սխալներն ու մոլութիւններն,
թէ քաւել մեր կամաց զառանցանք-
ներն : Եկա՛ւ նա արգեօք ուղիղ խոր-
հիլ ուսուցանել մեզ, թէ ուղիղ գոր-
ծել : Կամեցա՛ւ նա արգեօք իմաստուն
ներ առնել զմեզ, թէ սուրբեր : Սոյն
հարցմանց պատասխանն, լիովին կը
հաստատէ այն ճշմարտութիւնն, զոր
կ'առաջարկեմ ձեզ. եւ ես վստահ
եմ, որ ձեր խիղճն եւս պիտի վկայէ

այս բանին : Մարդոյ փառքն կամաց
ուղղութեան եւ բարւոյ դործածու-
թեան մէջ է, իսկ իմացականութեան
փառքն է ծառայել բարոյական սկզբ-
բունքի յաղթանակի համար, այսինքն,
թէ մարդոյ մարմինն և թէ միտքն միակ
նպատակ պիտի ունենան բարոյակա-
նութեան սկզբունքն թագաւորեցը-
նել :

Սրբ՝ հարկ չէ ամենեւին հաստա-
տել այսօր երկար փաստերով թէ ի-
մացականութիւնն 'ի վեր է քան գնիւ-
թոն, թէ եւ նիւթն յաղթող կը հան
գիտանայ շատ սրտերու մէջ և նաեւ
շատ տեսական գրուածոց մէջ. բայց
աւելի հարկ է գիտութեան և մտաց
հպարտութեան կամ իմացականու-
թեան բուռն եռանդն սանձել Պէտք
է ասել ինչպէս նիւթապաշտներուն,
որ իրենց նիւթապաշտութիւնն ապա-
կանութիւն է, նոյնպէս պէտք է ասել
եւ իմացականութեան սիրահարնե-
րուն, որ իմացականութիւնն 'ի վեր
գասել քան զբարոյականութիւն՝ ա-

պականութիւն է : Պէտք է ասել որ ամենէն մտաւոր մարդն, եթէ առանց բարոյականութեան է, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ իմացական կենդանի : Պէտք է ասել, որ անբարոյական իմացականութեան յաղթանակներն ամենեւին տարբերութիւն չունին՝ անասնական ուժայ եւ մարմնաւոր զօրութեան յաղթանակներէն : Պէտք է ասել, որ մտայ եւ հանձարոյ վերայ չափազանց զարմանալն, նոյն սկզբունքէն կը բղխի, ինչ որ է յանկո՛ւկիանն ալայ, զոր Առաքեալն կը դատապարտէ ընդ ցանկութեան մարմնոյ եւ ընդ ամբարտաւանութեան աստի կենաց :

Յաւօք սրտի պիտի ասեմ՝ որ մի քանի երկիրներու մէջ միտքն եւ հանձարն մեծ առաւելութիւն ստացած են, եւ վարուց ապականութիւններն ընդ քողով ծածկուած : Իմացականութեամբ կամ մտքով չը զարգացած մարդն թշուառ եւ սղորմելի կը հաւմարուի ընկերութեան մէջ. իսկ մտացին եւ հանձարեղն թշուառ չեն, եւ

ամեն տեղ կ'որոնուին : Սակայն ուրիշ աչքով կը նային այն մարդոյ վերայ, որ վատ վարք չունի, եւ ամենեւին վատ օրինակ չը տար այլոց : Մինչեւ անգամ կը համարձակին ասել որ կանոնաւոր բարոյականն անհաշտելի է հանձարոյ հետ, եւ թէ շատ հանձար եւ շատ առաքինութիւն ունենալու համար շատ բան պէտք է անել :

Ներկայ ժամանակիս մտաւորական յաղթանակներու արբեցութիւնն այնչափ սարսափ կ'ազդէ ինձ, որչափ ընդհանրապէս սարսափ կ'ազդէ նիւթական վայելչութեանց անձնատուր վննելու միտումներն : Այս պատճառաւ ահա կը փափաքիմ՝ ձեր հայեցուածքն դէպ 'ի այն կողմն դարձնել, ուր կա մեցաւ դարձնել մեր աստուածային Վարդապետն իւր աշակերտաց նայուածքն : Ա՛յ աղքատ այրի Աւետարանի. ո՛վ խոնարհ կին, զոր Փրկիչն աշխարհի մի խօսքով յաւիտեան հրաշակեց աշխարհի վերայ. ո՛վ երջանիկ կին, ձգէ՛ դարձեալ քո լումայն. ձգէ՛,

Թափէ արտասոււացդ հետ խառնուած
 քրտինքդ մարդասիրութեան դանձա-
 նակին մէջ : Աստ՝ մեզ , եթէ համես-
 տութիւնդ կը ններէ քեզ , աստ՝ մեզ ,
 ինչ հոգեկան շարժում էր այն շար-
 ժումն , որ սիրտդ յուզեց և աղքատ
 ձեռքդ շարժեց , ինչ որ ունէիր , ու-
 ըրիչ աղքատներու նուիրելու : Մի լոկ
 լումայ չէր այն , այլ քո բոլոր կեանքդ
 էր : Մեր աչքերն կտացած են երեւ-
 ւելի տաճարի շքեղութենէն և մե-
 ծութենէն . բայց մեզ քո հոգւոյդ
 սրբավայրն , քո հոգւոյդ տաճարն , ով
 կին , և ցոյց մեզ ուրիշ շքեղութիւն-
 ներ : Յոյց մեզ քո վշտերդ , որոնք ու-
 ղորմածութեան փոխուած են . ցոյց
 մեզ քո թշուառութիւնդ , որ աչք
 կը տայ քեզ այցոց թշուառութիւնն
 տեսնելու : Այնպէս արա՛ , որ կար-
 դանք քո սիրտդ , որ մարդասիրու-
 թեան պատուէրն իրեն կը վերագրէ ,
 մինչդեռ այն աւելի հարուստներուն
 կը վերաբերի քան թէ աղքատներուն :
 Աստ՝ մեզ , ի՞նչ քաղցր երախտագիւ-

տութիւն կը զգաս առ Աստուած , որ
 քեզ մի լումայ տուած է : Յայտնէ՛ մեզ
 աշխատանացդ այն դաղանիքն , որով
 ստացած ես այն լումայն , այն աղօթքն ,
 որով ձեռք բերած ես զայն . այն երջա-
 նիկ և վշտալի կեանքն , այն յոգնու-
 թիւններն , այն անձնամոռ ժուժկալու-
 թիւնն , որով պահպանած ես զայն
 լումայն : Մասն և բաժին հանիր մեզ
 այն փառաւոր հաղորդակցութենէն ,
 որով ճաշակած ես Աստուծոյ մխիթա-
 րութիւնն քո չքաւորութեան մէջ :
 Ա՛խ , կը փափաքիմ ես , կարօտ եմ ես ,
 աչքերս հանգստացնել աշխարհիս ան-
 ցաւոր շքեղութեանց նայելէն և ա-
 կանջներս անգորրացնել աշխարհիս
 աղաղակներն ու բոմբիւններն լսելէն :
 Իշխանութեան փառաւորութիւնն ,
 մտաց փառամոլութիւնն և այլ ամ-
 բարտաւան ու բարբարոս փառաւո-
 րութիւններ ընդարմացուցած են զիս և
 թալկացուցած : Միտոս ծարաւի է իւ-
 բական և ճշմարիտ հիւթոյ , եւ այս
 ճշմարիտ հիւթն ու իրականութիւնն

քո սրտիդ մէջ կը տեսնեմ, ո՛վ աղքատ կին. քանզի կը տեսնեմ, որ մարդիկ ձգած են, բայց Աստուած այցելութիւն եկած է քեզ: Բայց աւելի քո մօտ կը տեսնեմ իմ պապակս զուգացնող ջուրն յաւիտենական, ո՛վ Փրկիչդ իմ Յիսուս. քո մօտ, որոյ տեսիլն անարդ է և նուազեալ քան զամենայն որդււց մարդկան, և որ ինքնին ասացեր. «Որդն եմ ես և ոչ մարդ»: և սակայն դու ինքն ես Տէր ՚ի փառս Աստուծոյ Հօր:

Այո, այն, միայն Յիսուսի Քրիստոսի մէջ է, որ մարմինն ունայնացած է և հոգին տիրապետած. ամենայն մեծութիւնն բացակայ է և միայն կ'երևուի ճշմարիտ մեծութիւնն, հոգւոյ մեծութիւնն: Արտաքուստ բան մի չը կայ նորա վերայ, որ փափաքիմք տեսնել. չը կայ գեղեցկութիւն, և տեսիլ նորա անարդ է քան զամենայն որդւոց մարդկան. չը կայ շքեղութիւն, չը կայ փառաւորութիւն. բայց կայ մեծութիւն, կայ գեղեցկութիւն, զոր փո-

խանակ պէսնէլու պէտք է զգալ: Փակեցէք ձեր մարմնոյ աչքերն, բացէք հոգւոյ աչքերն և ասացէք Պարզալի հետ. «Ո՛հ, ի՛նչքան փառաւոր ես Յիսուս, ի՛նչքան շքեղ և սքանչելի է քո դուստդ սրտի աչքերու համար, որք կը տեսնեն զիմաստութիւնն»: Ահա սիրան է ճշմարիտ տաճար ճշմարտին Աստուծոյ: Մարմարոնեայ տաճարն, ոսկեղօժ և փողփողիւն տաճարն, ձեր աչքերն կը գրաւեն եւ կը հեռացնեն կենդանի տաճարէն, ուր կը բնակի լուսն Աստուածութեան: Կարո՞ղ էք դուք ուրիշ բանի նայիլ, քանի որ Մարդասիրութիւնն սրտի տաճարի մէջն է: Մարդասիրութիւնն է փառք հոգւոյն, փառք մտաց. նա է միանգամայն փառք Աստուծոյ. և այն մարդըն, որոյ մէջ կը բնակի գերագոյն մարդասիրութիւնն, այն մարդն կը ներկայացնէ նաև գերագոյն մեծութիւնն ու գեղեցկութիւնն: Ահա այս մեծութեանն պէտք է նայիլ. ահա այս գեղեցկութեան պէտք է նայիլ յաւիտեան:

Արդ՝ կը հաւատամ ես, որ լաւ համազօրեցաք թէ այն մարդիկն, որոնք Յիսուսի Քրիստոսի աչքով նայած են կենդանի և մարմնացեալ մարդա սիրութեան վերայ, նորա բնաւ երբէք կամեցած չեն ուրիշ բանի նայիլ: Գուք եւս կը վկայէք, որ զՅիսուս Քրիստոս տեսնողներն և ճաշակողներն միշտ ցաւակցութեամբ նայած են այն մարդոց վերայ, որոնք չեն նայիր Յիսուս Քրիստոսին, այլ կընային նիւթոյ, կընային արտաքին շքեղութեան և խորատուութեան եւ մտաց ամբարտաւանութեան մէջ: Յաւիտենականութեան նկատմամբ դաշտի ծաղիկն տեսողութեամբ եւ մեծութեամբ հաւասար է՝ ամեն բարձրաչէն և հոյակապ յիշատակաբաններուն, իմացականութեան ամեն վեճմ խորհուրդներուն և ծնունդներուն. վասն զի տիեզերական ալեկոծութեան մէջ ամենայն ինչ պիտի կորնչի, ինչ որ միացած չէ Աստուծոյ հետ, և Աստուած միայն է՝ ի վեր քան զամենայն ալեկոծութիւն: Ամեն բան

պիտի կորնչի, և նոյն իսկ ձեր մտածութիւններն ու խորհուրդներն անգամ, եթէ միացած չեն Աստուծոյ հետ:

Ո՛վ Բուրգեր, կամ մտաց գրութիւններ և սխաղեմներ, ո՛վ ալեւոր լեռներ, ո՛վ քան զամենայն լերինս բարձրագոյն երազներ եւ ցնորքներ, դուք պիտի կորնչիք համանգամայն: Վասն զի Աստուած միայն է անմահ և իւր անմահութիւնն նոցա միայն կը հաղորդէ, որոնք համանման են իրեն, որոնք միացած են իրեն հետ: Հնազանդութիւն՝ խոնարհութեամբ, հնազանդութիւն՝ սիրով, ահա՛ այս է, որ չը կորնչիր յաւիտեան: Բնութիւնն իւր տուած պարգեւներն յետ կ'առնու, միայն շնորհաց պարգեւներն են, որ անմահ են եւ յաւիտենական: Ամեն արտաքին գեղեցկութիւն կը լուծուի, կ'անհետի. սրտի գեղեցկութիւնն է միայն, որ չը թառամիր, այլ միշտ կը ծաղկի և կը փթթի:

Այսպէս և այս իմաստով ահա՛ Յիւ

տուս Քրիստոս քարոզեց կեանք և ան-
մահու թիւն . այս իմաստով Քրիստո-
նէութեան մեծութիւնն տուաւ ամեն
բանի իւր ճշմարիտ արժէքն , թէ՛ երեւ-
ւելեաց և թէ՛ աներեւու թից : Քրիս-
տոնէութեան այն յատկութիւնն այն-
չափ ակնբերու է և յայտնի , որ անհը-
նար է ուրիշ կերպիւ հասկնալ և լմ-
բունել Քրիստոնէութիւնն , եթէ ոչ
իբրեւ թագաւորութիւն հոգւոյ , եւ
իբրեւ յաղթութիւն անտեսանելոյն և
աներեւութին : Բայց գիտենք , որ Քր-
իստոնէութիւնն ձեւ կամ մարմին ա-
ռաւ աշխարհիս մէջ . նա տեսանելի
եղաւ : Աշխարհներէ անցաւ , դարեւ-
րէ անցաւ , երկրիս վերայ զինքն սպաշ-
պանեց և այն բաներու մէջ տեղ գը-
րաւեց , որոց վերայ աշխարհն կը նայի
և կը տեսնէ : Այս տարածութեան և
տեւականութեան մեծութենէն զատ
Քրիստոնէութիւնն ունի հոգեւոր եւ
իմացական մեծութիւն : Նա մեծ է
իւր ծնած եւ ներշնչած գաղտփարնե-
րով , մեծ է իւր քարոզած իմաստու-

թեամբ , որով և գրաւած է ամեն վը-
սեմաթուիչ մտածողներու զարմացու-
մին : Այսպէս ուրեմն , Քրիստոնէու-
թիւնն մեծ է նոյն իսկ ըստ եղանակի
մտածութեան աշխարհի : Բայց պէտք
է զգուշանանք այս եղանակաւ Քրիս-
տոնէութեան վերայ զարմանալու :
Պէտք է զգուշանանք , որ Քրիստոնէ-
ութեան ճշմարիտ մեծութիւնն մեր
տեսութենէն չը խուսափի : Չը թու-
զուէք , որ մեր նայուածքն խտորի ու-
մուրրի և չը պարտաւորենք զՅիսուս , որ
զվեզ յանգիմանէ . “ Այդ բանին կը
նայիք . այդ է , որ կը զարմացնէ զձեզ ” :
Ի՞նչքան թշուառ պիտի լինէինք մենք ,
եթէ այն նպատակաւ միայն մտնէինք
աներեւոյթ թագաւորութեան մէջ , որ-
պէս զի աւելի սերտ և ապահով կապով
կապուէինք տեսանելի աշխարհի հետ ,
և նոյն իսկ հոգւոյ թագաւորութեան
մէջ ուրիշ բան չը գտնէինք , այլ միայն
զաշխարհ , իւր ամեն յոժարութեամբ
և ցանկութեամբ : Ի՞նչքան թշուառ
պիտի լինէինք մենք , եթէ եբրայեցի

Թողովրդին նման մեր բոլոր յայն դը-
նէինք այս ունայն և դատարկ խօսքե-
րուն վերայ . « Տաճար Տեառն , տա-
ճար Տեառն , տաճար Տեառն » . Երեմ.
Է . 4 . եւ ամենեւին չ'ուղղէինք մեր
ճանապարհն ու գնացքն : Եթէ մի մի-
այն Քրիստոնէութեան նիւթական և
մտաւորական կրկնակի մեծութեանն
նայինք , այս կը նշանակէ իսկապէս մեր
աչքերն քարերուն սեւեռել , ինչպէս
սեւեռեցին տաճարի քարերուն վերայ
Յիսուսի աշակերտներն : Բնդարձակ
մտածութիւններն , դարաւոր աւան-
դութիւններն , փառաւոր յիշատակ-
ներն , առանց Քրիստոնէութեան ճրչ-
մարիտ ոգւոյ , անշունչ քարեր են ,
ցուրտ նիւթեր , կարծր նիւթեր , ան-
կենդան նիւթեր : Բայց կան ուրիշ քա-
րեր , կան կենդանի քարեր , որք իրա-
բու հետ միանալով կը կազմեն հոգեւոր
շինուածն և սուրբ քահանայութիւնն .
« Եւ դուք իբրեւ զվէմն կենդանիս շի-
նիք տաճար հոգեւոր՝ յանարատ քա-
հանայութիւն , մատուցանել զհոգե-

ւորն պատարագս՝ հաճոյս Աստուծոյ
ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի » : Ա . Պր .
Բ . 5 : Անշուշտ՝ այն կենդանի քարե-
րէն էր այն պրի կինը , որոյ առատա-
ձեռն ողորմութիւնն նշմարեց Յիսուս
Քրիստոս : Սոյն քարերէն են ամեն ան-
կեղծ և խոնարհ հոգիներ , որ ապաշ-
խարութեամբ նոր կեանք ստացած են ,
կեանք ծածկեալ ընդ Քրիստոսի յԱս-
տուած : Այս կենդանի քարերէն են
այն հոգիներն , որոնք թերեւս Աստու-
ծոյն տալու համար ուրիշ բան չունե-
նալով իրենց անձն տուած են սիրով
և հաճութեամբ : Ահա այս գեղեցիկ
քարերուն , այս շքեղ մարմարիոննե-
րուն պէտք է որ նայինք : Որոնե՛նք ու-
րեմն սոյն քարերն , որոնե՛նք այս աղմը-
կալից աշխարհի մէջ , որոնե՛նք աս-
տուածապաշտութեան արտաքին փա-
ռաշուք ձեւերու տակ , որոնե՛նք հո-
յակապ տաճարներու մէջ խոնուած
բազմութեան սրտերու մէջ , որոնե՛նք
և գտնենք այս գաղտնի մեծութիւնն ,
այս գաղտնի աշխարհն , այս ստորեր-

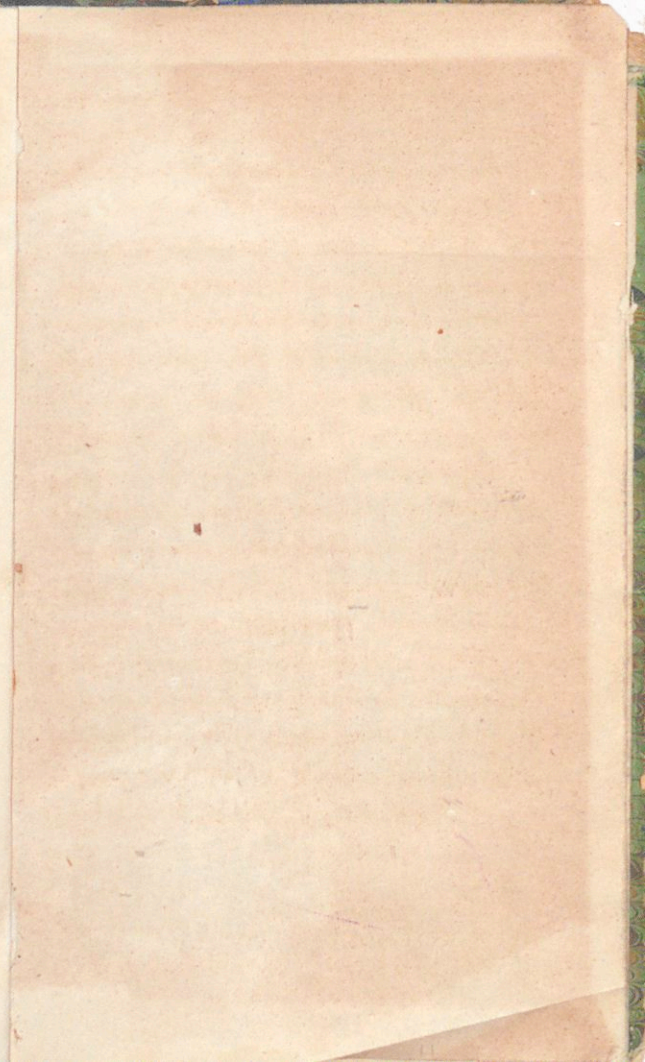
կրեայ բնակարանն , այս խոնարհու-
 թեան գետնափորներն , ուր ՚ի լու-
 թեան կը կատարուի հոգևով և ճշմար-
 տութեամբ երկրպագութիւնն և ուր
 կը փառաւորուի անարատ եւ սուրբ
 կրօնն : Այս որոնման մէջ կ'սպասէ
 ահա մեզ հոգեւոր տեսարան , որոյ
 գեղեցկութիւնն կը յափշտակէ մեր
 սիրան : Խոնարհութիւն , ներողու-
 թիւն , ողորմութիւն , ապաշխարու-
 թիւն , աղօթք , վստահութիւն առ
 Աստուած , քաղց և ծարաւ արգա-
 րութեան , նախանձաւորութիւն վասն
 աստուածային փառաց , սքքա են ա-
 հա ճշմարիտ տաճարի , ճշմարիտ սրբ-
 բալայրի գեղեցկութիւնն ու շքեղու-
 թիւնն : Աւելի կը փայլի և կը շողողայ
 այն շքեղութիւնն , երբ ներկայացու-
 ցին մի աղքատ է , մի գերի , մի տը-
 գէտ , մի մանուկ կամ մի չարագործ ,
 որ զզալով Աստուծոյ ողորմածութեան
 գիրկը դիմած է : Այն , որչափ հեռի է
 տակաւին մեր սրտէն ճշմարիտ մեծու-
 թեան սէրն , քանի՛ք անգամ աղքա-

տութիւնն , տրամութիւնն կը ծածկեն
 մեր աչքէն այն ճշմարիտ գեղեցկու-
 թիւնն և կըսարտուցանեն զմեզ : Ի՛նչ
 պէս կը յօժարինք մենք մնալ այն տեղ ,
 ուր է աղաղակ և ամբարտաւանու-
 թիւն աշխարհի : Ի՛նչքան մարմնա-
 ւոր ենք մենք տակաւին և ի՛նչքան ան-
 պատրաստ ենք Աստուծոյ թագաւո-
 րութեան համար , որ է թագաւո-
 րութիւն հոգեւոր : Դեռ որչափ փո-
 փոխուելու կարօտութիւն ունինք .
 որչափ մեծնալու եւ նաեւ վերածնե-
 լու : Մեր զօրութենէն վեր զօրու-
 թիւն , մեր մարդկային կարողութե-
 նէն վեր մի կարողութիւն միայն կա-
 րող է բարձրացնել զմեզ մինչեւ այն
 տեսութեան կէտն , ուստի ամենայն
 ինչ իւր դրութեամբ կ'երեւի , փոք-
 րըն՝ փոքր և մեծն՝ մեծ : Խնդրէնք
 ուրեմն այն վերին Կարողութենէն ,
 որ կը տնօրինէ ամենայն ինչ , որ կը
 տնօրինէ ներկայն և ապագայն , որ
 Տէրն է յաւիտենականութեան , խըն-
 դրենք որ ինչպէս ուրիշներուն տուած

է, մեզ ևս տայ սրտի աչքեր, որ կարողանանք իմաստութիւնն տեսնել:

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

1208

«« Ազգային գրադարան

NL0331428

«« Ազգային գրադարան

NL0331427

«« Ազգային գրադարան

NL0331426

«« Ազգային գրադարան

NL0331425

«« Ազգային գրադարան

NL0331423

«« Ազգային գրադարան

NL0331422

«« Ազգային գրադարան

NL0331421

«« Ազգային գրադարան

NL0331420

